

Brekka og Erlendshólar í landi Stakkamars og Borgarholts á Snæfellsnesi. Fornleifakönnun vegna framkvæmda

Lísabet Guðmundsdóttir

Reykjavík 2022

FS900-22231

Fornleifastofnun Íslands ses.

Forsíðumynd: Snið í gegnum garðlag.

(Myndataka: Lísabet Guðmundsdóttir)

Fornleifastofnun Íslands 2022

Bræðraborgarstígur 9

101 Reykjavík

Sími: 551 1033

Netfang: fsi@fornleif.is

Heimasíða: www.fornleif.is

Grunnupplýsingar

Rannsóknarnúmer (málsnúmer MÍ): 202204-0064

Þjóðminjasafnsnúmer (ÞJMS): 2021-10

Númer fornleifa úr skráningarskýrslu og tilvísun í skýrsluna: MH-247:009 og MH-248:011. Sædís Gunnarsdóttir. 2005. *Fornleifaskráning í landi Stakkhamars og Borgarholts í Miklaholtshreppi*. Reykjavík: Fornleifastofnun Íslands (FS299-0524).

Stutt lýsing rannsóknar (tilgangur): *Markmið rannsóknarinnar var grafa könnunarskurð í gegnum meint garðlög og kanna aldur þeirra.*

Tegund rannsóknar: *Framkvæmdarannsókn.*

Ástand fornleifa við lok rannsóknar: *Mokað var á nýjan leik ofan í skurðina.*

Staðsetning (staður, sveitarfélag, sýsla): *Stakkhamar og Borgarholt, 342 Stykkishólmi, Snæfellsnes og Hnappadalsdýsla*

GPS hnit (miðja rannsóknarsvæðis): *X:320052 Y:483023*

Rannsóknartími á vettvangi: *13.04.2022*

Leyfishafi: *Lísabet Guðmundsdóttir*

Fjöldi starfsmanna: 2

Efnisyfirlit

<i>Inngangur</i>	6
<i>Aðferðafræði</i>	6
<i>Fornleifarannsókn</i>	8
Skurður 1	8
Skurður 2	10
<i>Niðurstöður</i>	13
<i>Heimildaskrá</i>	13
<i>Ljósmyndaskrá</i>	14

Útdráttur

Vegna framkvæmda við meinta bæjarhóla Brekku í landi Stakkhamars og Erlendshóla í landi Borgarholts í Miklaholtshreppi fór Minjastofnun fram á að tveir könnunarskurðir yrðu grafnir í gegnum tvö meint garðlög á svæðinu. Skurður 1 var grafinn í gegnum garðlag um 55 m norðan við bæjarhól Erlendshóla, í votlendi. Staðfest var að þar var garðlag en aldur er ekki þekktur. Skurður 2 var grafinn rétt norðan við bæjarhól Erlendshóla. Garðlagið var sokkið og fornt á að líta. Það var afar vel varðveitt en ekki fundust vísbendingar um aldur þess. Skammt sunnan við skurð 2 voru móöskuflekkir en bæjarhóll Erlendshóla er um 10 m sunnan við skurðinn. Áætlað er að reisa hús nánast á bæjarhólnum en ekki var farið fram á frekari rannsóknir þar.

Abstract

Stakkamar and Borgarholt farms are located on the southern side of Snæfellsnes. There is proposed construction work on the farm, adjacent to the supposed farm mound of Erlendshólar. Due to this Minjastofnun Ísland stipulated that two trenches were to be dug through two boundary walls at the site. The aim was to confirm if they were, in fact, boundary walls and assess the age of them. Trench 1 was dug around 55 m north of the medieval Erlendshólar farm mound through a sunken boundary wall. The boundary wall was built in a wetland area, but it was impossible to date due to the lack of tephra layers. Trench 2 was dug through a well-preserved boundary wall about 10 m north of the farm mound Erlendshólar. As with the boundary wall in trench 1, the lack of tephra meant it was impossible to determine its date. There were, however, peat ash flecks in south of the boundary wall in trench 2, indicating a human presence close by. The farm mound is about 10 m from the wall so that is not surprising. The house will be constructed practically on the farm mound, but no trenches or further work was done at the construction site.

Inngangur

Skammt norðan við Erlendshóla, þar sem áður var býli er áætlað að reisa sumarhús (*Mynd 1 og 2*). Fór Minjastofnun Íslands fram á að grafnir yrðu tveir könnunarskurðir í gegnum garðlög um 20 m frá bæjarhól Erlendshóla (Magnús Aðalsteinn Sigurðsson, tölvubréf dags. 0000). Garðlöggin eru nærri bæjarhólum Erlendshóla og Brekku, sem er vestan við Erlendshóla. Brekku er fyrst getið í máldaga Helgafellsklausturs frá 1377-78 en í Jarðabók Árna og Páls frá 1714 er býlið komið í eyði fyrir manna minni. Saga Erlendshóla á huldu en í rofabarði hólanna hafa fundist byggingarleifar og bein (Árni Magnússon og Páll Vídalín 1982; Sædís Gunnarsdóttir 2005). Framkvæmdaraðilinn Sigurbjartur Loftsson hafði samband við Fornleifastofnun Íslands og fór þess á leit að stofnunin tæki að sér verkið. Rannsókn á vettvangi fór fram þann 13. apríl 2022. Stjórnandi rannsóknar var Lísabet Guðmundsdóttir sem einnig sá um úrvinnslu en að auki starfaði fornleifafræðingurinn Lilja Laufey Davíðsdóttir við vettvangsrannsóknina.

Mynd 1. Rannsóknarsvæðið er innan bláa ferningsins.

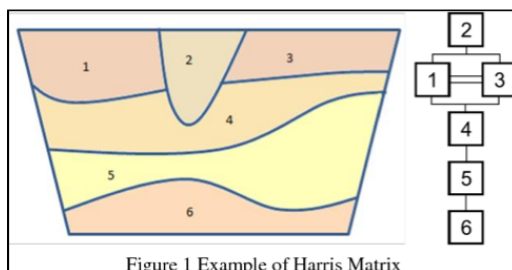

Mynd 2. Snæfellsnes og staðsetning rannsóknarsvæðisins.

Aðferðafræði

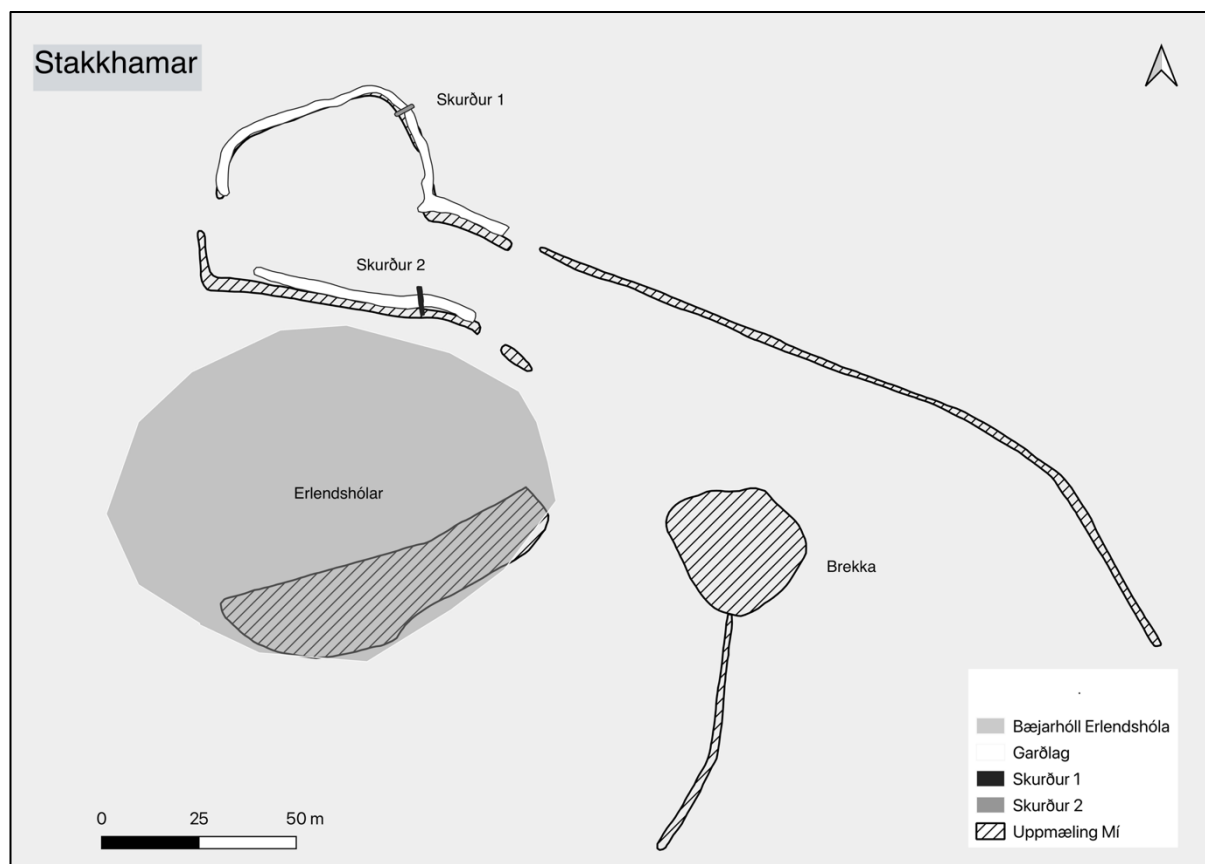
Tveir skurðir voru grafnir með vélgröfu og fyllt í skurðina við lok rannsóknar. Snið voru handteiknuð í hlutföllunum 1:20. Trimble GeoExplorer 6000 GPS tæki var notað til uppmælinga og þær leiðréttar í Pathfinder. Uppmælingar eru í ISNET 93 hnitakerfinu.

Uppgröftur og skráning mannvistarlaga fylgir svokallaðri einingaaðferð (e. single context recording), sem lýst er í uppgrafarhandbók Fornleifastofnunar Íslands (Lucas, 2003). Hún felur í sér að hugsað er um hvert mannvistarlag (t.d jarðlag, holu, gröf eða byggingahluta) á minjasvæði sem tiltekið atvik (þ.a.l. einingu) í uppbyggingu þess. Hver eining er skráð, teiknuð, hæðarmæld og ljósmynduð og fær hún númer í hlaupandi númerakerfi innan rannsóknarsvæðisins. Þannig er t.d. eitt númerakerfi sem heldur utan um jarðlög og mannvirki sem hafa verið grafin upp. Á meðan á uppgreftri stendur eru einingarnar færðar jafnóðum inn í flæðirit (e. Harris Matrix), sem heldur utan um aldursröð þeirra sem og annað samhengi þeirra á milli. Gerir flæðiritið þeim sem grefur kleift að halda góðri yfirsýn yfir uppbyggingu minjastaðarins. Oft getur verið flókið að ráða í samhengi á milli mannvistarlaga og því eru einingar sem þykja eiga saman á einhvern hátt, eins t.d þær sem taldar eru tilheyra sama notkunarskeiði, settar saman í hóp sem fær númer úr sömu röð og einingarnar sjálfar. Þegar kemur að því að lýsa niðurstöðum uppgrafar í rituðu máli er vísað í númer eininga og hópa þar sem það á við. Notast er við Harris Matrix Composer sem er forrit sérhannað til að halda utanum slík gögn. (Harrismatrixcomposer.com)

Mynd 3. Einingaaðferðin og Harris Matrix (<https://www.semanticscholar.org/paper/The-Temporal-Dimension-in-a-4D-Archaeological-Data-Roo-Weghe/de4d0da90c6dce4d502f43b1e6b162f4d105432a/figure/2>)

Fornleifarannsókn

Mynd 4. Bæjarstæði Erlendshóla og Brekku ásamt staðsetningu skurðanna tveggja. Ath nafn á bæ á teikningu: Stakkhamar, ekki Stakkamrar. Betra væri að hafa „Borgarholt“ þar sem stendur „Stakkamar“, en færa nafn Stakkhamars í SA-horn teikningar, til samræmis við landamerki á svæðinu

Skurður 1

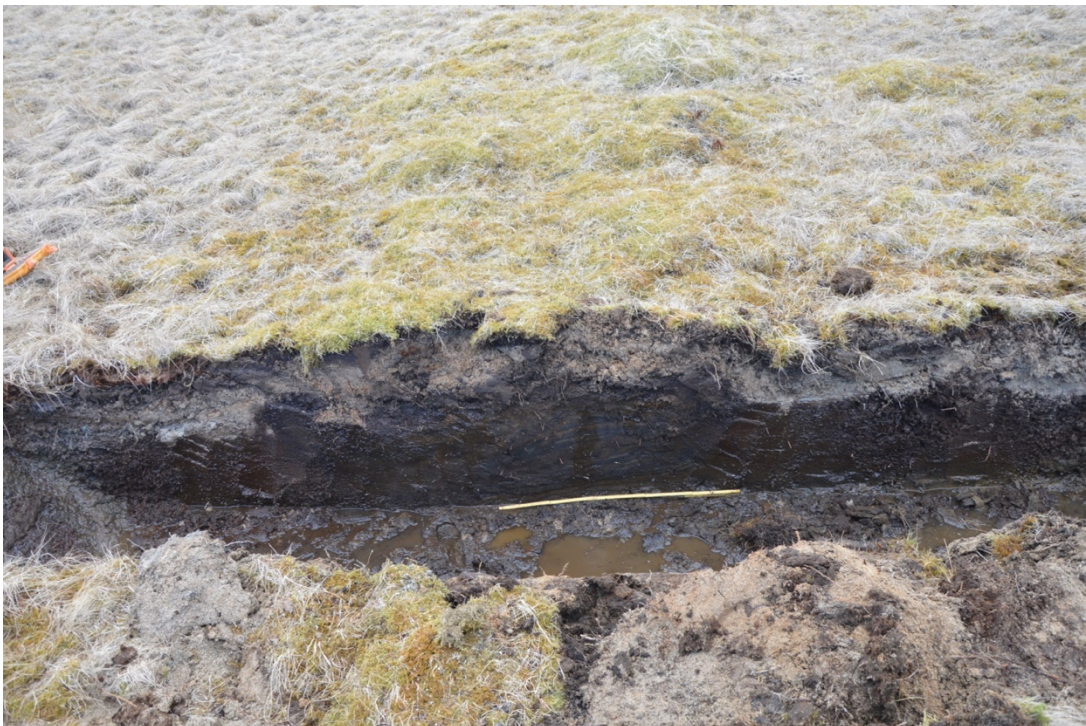
Garðlagið sem kannað var liggur meðfram bæjarhólum Brekku og Erlendshóla, það er sokkið og fornt á að líta (Mynd 4). Skurður 1 var grafinn í gegnum garðlagið um 55 norðan við bæjarhól Erlendshóla. Skurðurinn var um 5 m á lengd og 1 m á breidd. Garðlagið er í töluverðu votlendi og fylltist skurðurinn fljótt af vatni, hann var því teiknaður í kappi við tímann. Í ljós kom tiltölulega vel varðveitt garðlag [107] sem var um 1 m á breidd og 0,5 m á hæð (Mynd 4, 5). Garðurinn var strenghlaðinn úr þéttu og dökku torfi sem greinilega var tekið í næsta nágrenni. Ekki fundust vísbendingar um aldur mannvirkisins. Býlis á Erlendshólum er getið í jarðabók árið 1714 (JÁM V, 53), en byggðasaga þeirra er að öðru leyti óþekkt. Brekka er fyrst nefnd í ritheimildum í máldögum frá 14. öld (DI III, 326-329; DI IV, 166) og hefur því verið byggð á þessum slóðum þegar á miðöldum.

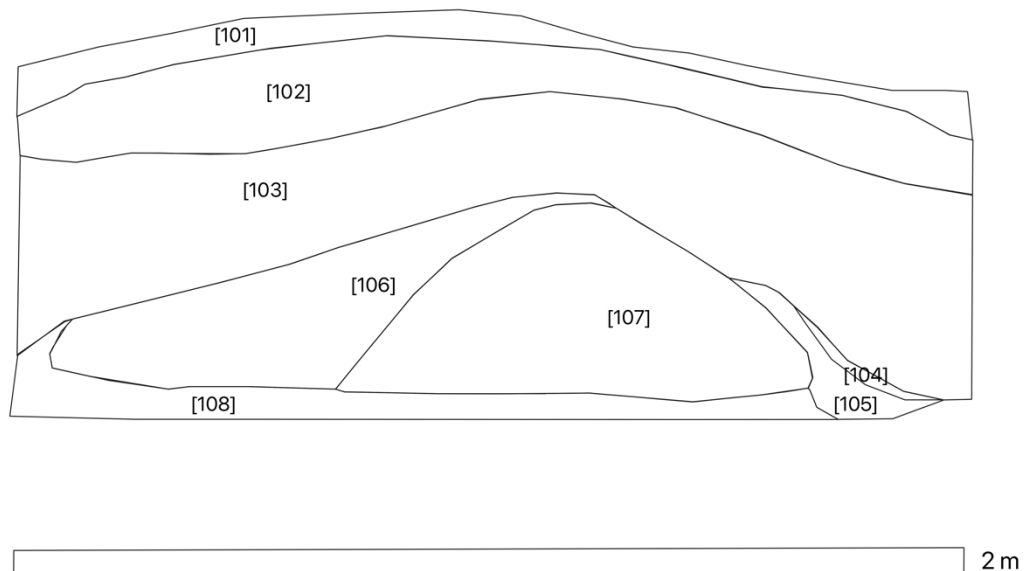
Mynd 5. Skurður 1 eftir að hann fylltist af vatni.

Mynd 6. Lilja hreinsar snið í skurði 1.

Mynd 7. Garðlag í skurði 1. (Mynd tekin í SA)

Mynd 8. Sniðteikning af garðlagi úr skurði 1. Suðursnið skurðarins.

Tafla 1. Lýsing jarðlaga í skurði 1.

Jarðlag	Lýsing
[101]	Yfirborðslag.
[102]	Gulur sandur.
[103]	Dökkbrúnn mór.
[104]	Sandur.
[105]	Dökkbrúnn mór.
[106]	Torfhrun, óreglulegt. Gult, brúnt gráleitt. Blandað.
[107]	Torfveggur, strengjatorf. Torfið er gult, grátt, grágrænt og brúnt á lit.
[108]	Óhreyft mólág.

Skurður 2

Skurður 2 var grafinn í gegnum garðlag, fast norðan við bæjarhól Erlendshóla. Skurðurinn var 7,4 m á lengd og um 1,3 m á breidd og lá í N-S. Garðlagið var strenghlaðið, [212], og var veggurinn um 1 m á breidd og 0,5 m á hæð. Torfið var frábrugðið torfinu í garðlagi 1 (*Mynd 11 og 12*). Hins vegar er ekki ólíklegt að þau séu samtíða þar sem þau virðast tilheyra sama

manvirkinu. Mjög augljósar pætur, [213] voru beggja vegna við vegginn og ljóst að torf hefur verið tekið á staðanum. Yfir garðlaginu voru þykkt sandlög sem bendir til þess að á einhverjum tíma hefur verið mikið sandfok á svæðinu sem eflaust hefur valdið skaða á túnum. Líkt og fyrra garðlag var ekki hægt að aldursgreina það en eflaust er það frá sama tíma og byggð á Erlendshólum.

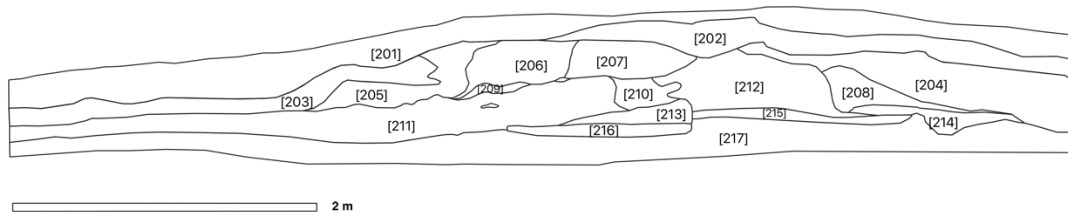
Mynd 9. Lísabet hreinsar snið í skurði 2.

Mynd 10. Snið teiknað í skurði 2.

Mynd 11. Garðlag í skurði 2. (Mynd tekin í A)

Mynd 12. Teikning af austursniði skurðar 2.

Tafla 2. Lýsing jarðlaga í skurði 2.

Jarðlag	Lýsing
[201]	Yfirborðslag, gulur sandur, grófkornóttur.
[202]	Dökkbrúnt, lífrænt lag, mjög sendið.
[203]	Lagskipt lag, til skiptis sandur og lífrænt siltlag. Líklegast gras og foklög þess á milli.
[204]	Brúnt sendið lag með töluverðum mýrarrauða að sunnanverðu. Líklegast fok.
[205]	Dökkbrúnt, lífrænt lag, mjög sendið.
[206]	Torfhrun úr garðlagi, flekkótt, blandað, brún-appelsínugult á lit.
[207]	Torfhrun úr garðlagi, flekkótt, blandað, brún-appelsínugult á lit, líklegast sama lag og [206] en torfríkara.
[208]	Fok, sendið.
[209]	Malarlinsa.
[210]	Torfblandað lag, fok með torfskellum og móöskuflekkjum.
[211]	Fokmold, sendið, grátt lag með torflinsum og smá-móöskuskellum.
[212]	Garðlag - Torfveggur, strenghlaðinn. Ekki eins þéttur og garðlag 1. Dökkt og ljóst torf. Veggurinn er siginn.
[213]	Pæla, skorið niður í óhreyft, lagskipt torfblandað lag. Torflandað lag sem hefur fyllt upp í pæluna. Dökkbrúnt til grátt á lit.
[214]	Hreyft lag, gult til appelsínugult og brúnt á lit. Líklegast fylling í niðurgreftri pælnnar. Slitrur úr lagi [215] sem skorið hefur verið í gegn um þegar veggurinn var hlaðinn.
[215]	Óhreyft gul-grátt lag með smá-mýrarrauða, skorið í gegnum lagið við gerð garðlags.
[216]	Áþekkt lagi [213] en ljósara, fylling í pælu.
[217]	Grátt sendið lag, óhreyft.

Niðurstöður

Þann 13. apríl 2022 voru grafnir tveir skurðir í gegnum garðlög skammt frá bæjarhól Erlendshóla. Garðlögin eru tiltölulega vel varðveitt, strenghlaðin en hið nyrðra liggur í töluverðu votlendi og fylltist skurðurinn af vatni á skömmum tíma. Svæðið í kringum hólinn hefur því að öllum líkindum ávallt verið mýrlent. Garðlögin voru hlaðin úr torfi sem tekið var á staðnum þar sem augljósar pælar eru meðfram gördunum. Ekki var hægt að aldursgreina garðlögin en ritaðar heimildir benda til þess að bæði bæjarstæðin, þ.e. Brekka og Erlendshólar hafi verið farin í eyði löngu áður en Jarðabókin er rituð, því er ekki ólíklegt að hér sé um miðaldaminjar að ræða.

Heimildaskrá

Árni Magnússon, Páll Vídalín. 1982. *Jarðabók. Hnappadals og Snæfellsnessýsla*, V bindi, Reykjavík.

DI: *Íslenzkt fornbréfasafn* I-XVI, Kaupmannahöfn/Reykjavík 1857-1972.

Lucas, Gavin. 2003. *Archaeological field manual*. Fornleifastofnun Íslands, Reykjavík

Sædis Gunnarsdóttir. 2005. *Fornleifaskráning í landi Stakkhamars og Borgarholts í Miklaholtshreppi*. Reykjavík: Fornleifastofnun Íslands (FS299-0524).

Ljósmyndaskrá

Digital Photo Register
Site Code and Natmus
Research no: STA2022-10

Frame	Area(s)	Direction of camera	Motive Description/ Information	Date/Time dd.mm.yy/hh:min	ID
DSC_01	Sk 01	S	Garðlag í skurði 1	13.04.2022	LLD
DSC_02	Sk 01	S	Garðlag í skurði 1	13.04.2022	LLD
DSC_03	Sk 01	S	Garðlag í skurði 1	13.04.2022	LLD
DSC_04	Sk 01	S	Garðlag í skurði 1	13.04.2022	LLD
DSC_05	Sk 01	S	Garðlag í skurði 1	13.04.2022	LLD
DSC_06	Sk 01	S	Garðlag, - sett saman í eitt snið	13.04.2022	LLD
DSC_07	Sk 01	S	Garðlag, - sett saman í eitt snið	13.04.2022	LLD
DSC_08	Sk 01	S	Garðlag, - sett saman í eitt snið	13.04.2022	LLD
DSC_09	Sk 01	S	Garðlag, - sett saman í eitt snið	13.04.2022	LLD
DSC_10	Sk 01	S	Garðlag, - sett saman í eitt snið	13.04.2022	LLD
DSC_11	Sk 01	SE	Yfirlitsmynd af garðlagi í skurði 1	13.04.2022	LLD
DSC_12	Sk 01	SW	Yfirlitsmynd af garðlagi í skurði 1	13.04.2022	LLD
DSC_13	Sk 01	S	Yfirlitsmynd af garðlagi í skurði 1	13.04.2022	LLD
DSC_14	Sk 01	S	Yfirlitsmynd af garðlagi í skurði 1	13.04.2022	LLD
DSC_15	Sk 01	S	Nærmynd af garðlagi	13.04.2022	LLD
DSC_16	Sk 01	S	Nærmynd af garðlagi	13.04.2022	LLD
DSC_17	Sk 01	S	Nærmynd af garðlagi	13.04.2022	LLD
DSC_18	Sk 01	S	Nærmynd af garðlagi þegar skurðurinn er kominn á flot	13.04.2022	LLD
DSC_19	Sk 01	S	Nærmynd af garðlagi þegar skurðurinn er kominn á flot	13.04.2022	LLD
DSC_20	Sk 01	S	Nærmynd af garðlagi þegar skurðurinn er kominn á flot	13.04.2022	LLD
DSC_21	Sk 01	S	Nærmynd af garðlagi þegar skurðurinn er kominn á flot	13.04.2022	LLD
DSC_22	Sk 02	S	Yfirlits mynd af skurði 2	13.04.2022	LG
DSC_23	Sk 02	V	Yfirlitsmynd af skurði 2	13.04.2022	LG
DSC_24	Sk 02	V	Samsett mynd nr. 1	13.04.2022	LG
DSC_25	Sk 02	V	Samsett mynd nr. 2	13.04.2022	LG
DSC_26	Sk 02	V	Samsett mynd nr.3	13.04.2022	LG
DSC_27	Sk 02	V	Samsett mynd nr. 4	13.04.2022	LG
DSC_28	Sk 02	V	Samsett mynd nr. 5	13.04.2022	LG
DSC_29	Sk 02	V	Samsett mynd nr. 6	13.04.2022	LG
DSC_30	Sk 02	V	Nærmynd af garðlagi í skurði 2	13.04.2022	LG
DSC_31	Sk 01	V	Skurður 1 fullur af vatni	13.04.2022	LLD
DSC_32	Sk 01	SV	Yfirlitsmynd af skurði 1	13.04.2022	LLD
DSC_33	Sk 01	SSV	Yfirlitsmynd af skurði 1	13.04.2022	LLD
DSC_34	Sk 01	NV	Yfirlitsmynd af skurði 1, ásamt Snæfellsjökli	13.04.2022	LLD
DSC_35	Sk 01	A	Yfirlitsmynd af skurði 1	13.04.2022	LLD
DSC_36	Sk 01	NA	Yfirlitsmynd af skurði 1	13.04.2022	LLD

Frame	Area(s)	Direction of camera	Motive Description/ Information	Date/Time dd.mm.yy/hh:min	ID
DSC_37	Sk 02	S	Lísabet teiknar snið skurðar 2 ásamt Auði	13.04.2022	LLD
DSC_38	Sk 02	S	Lísabet teiknar snið skurðar 2 ásamt Auði	13.04.2022	LLD
DSC_39	Sk 02	SA	Hreinsun á sniði	13.04.2022	LLD
DSC_40	Sk 02	N	Yfirlitsmynd skurður 2	13.04.2022	LLD
DSC_41	Sk 02	NV	Yfirlitsmynd skurður 2	13.04.2022	LLD
DSC_42	Sk 02	N	Yfirlitsmynd skurður 2	13.04.2022	LLD
DSC_43	Sk 02	N	Yfirlitsmynd skurður 2	13.04.2022	LLD
DSC_44	Sk 02	S	Yfirlitsmynd skurður 2	13.04.2022	LG
DSC_45	Sk 02	SV	Yfirlitsmynd skurður 2	13.04.2022	LG